

דְּרָשׁוֹת

פרשת שלח, תש"פ, מספר 1372

משמעות הציצית והתכלת

רפאל שוח"ט

כנף הבגד המציין את מעמדו של האדם. סיפור שני, בהיות שאול במערה שבה הסתתר דוד, ניגש דוד "וַיִּכְרַת אֶת כָּנָף הַמַּעֲלֵל אֲשֶׁר לְשֵׂאוֹל בְּלֹט". (שמ"א כד:ד). עוגמת הנפש של דוד על שכרת את כנף מעילו של "משיח ה'" (שם, ה) מובנת, רק אם נבין את חשיבות כנף הבגד באותם ימים. היום אנו מזהים את "כנף הבגד" באזור פינת הבגד המרובע, אבל בעת העתיקה היו מצויים קשרים על שפת הבגד התחתונה של בני האצולה,⁴ ולכן, קשירת הציצית לכנף הבגד, במקום שבו שפת הבגד מסתיימת, הייתה ביטוי של חשיבות ואצולה. רעיון 'פתיל התכלת' בוודאי מציין מלוכה ואצולה, והוא מצוי גם באיורים של בני אצולה בעיר טבאי שבמצרים.⁵

גם במקרא התכלת מצביעה על מעמד מלכותי של בני האצולה: "וּמְרָדְכִי יֵצֵא מִלְּפָנַי הַמֶּלֶךְ בְּלְבוּשׁ מְלָכוֹת תְּכֵלֶת וְחוּר" (אס' ח:טו). וכן, בראשית מגילת אסתר כללה חצר ביתן המלך אחשוורוש: "חוּר כְּרָפֶס וְתֵכֶלֶת" (אס' א:ו). גם בספר יחזקאל בני האצולה לובשים תכלת: "לְבָשֵׁי תְּכֵלֶת פָּחוֹת וְסָגְנִים". (יח' כג:ו). הכוהן הגדול לבש מעיל "כָּלִיל תְּכֵלֶת" (שמ' כח:לא), ומעליו היה אפוד העשוי: "זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר" (שמ' כח:ח). גם החושן כלל: "זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן" (שם:טו). המקשר בין החושן לאפוד היה פתיל תכלת (שם:כח), המזכיר לנו את הציצית שכללה פתיל תכלת. גם הציץ (שם:לו) שהיה על מצחו של הכוהן הגדול מזכיר את הציצית. כלומר, בכך שאדם מישראל לובש בגד שכנפיו מצויצות עם פתיל תכלת, זהו רמז לחשיבותו ודמיונו לכוהן הגדול כיוון שכל העם הם: "מִמְּלַכְתָּ כֹהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ". (שמ' יט:ו). וכך ניתן לפרש: "וַיִּתְּנוּ עַל צִיצַת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וַיִּזְכְּרֶתֶם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'" (במד' טו:לח-לט), כלומר,

"וַיֵּשׂוּ לָהֶם צִיצַת עַל-כָּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדַרְתָּם וַיִּתְּנוּ עַל-צִיצַת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת" (במד' טו:לח). מהי המשמעות של התכלת על כנף הבגד?

בעת העתיקה, במזרח הקרוב (המכונה היום המזרח התיכון), היו הבגדים מרובעים וכנף הבגד היה מצויר ויפה במיוחד. במסמכים אכדיים מן המאה ה-18 לפה"ס, הביטוי הלשוני "לכרות את כנף הבגד" הפך להיות ביטוי של איבוד זהות וחשיבות.¹ וכן במסופוטמיה; גירושין נעשו באמצעות טקס של כריתת כנף השמלה של האישה.² בעיר מארי, באזור סוריה של היום, מצאו כתובות על כלי חרס (Cuneiform), המעידות שנביא שרצה לבשר דבר למלך היה מצרף משערות ראשו וכנף בגדו לזיהוי עצמי ולהבטחת קיום הבשורה.³

חשיבותו של כנף הבגד באה לידי ביטוי פעמים מספר בספרות המקראית. לאחר ששאל חס על מלך עמלק חרף הפקודה: "וְלֹא תַחְמַל עָלָיו וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה" (שמ"א טו:ג), סירב שמואל לבקשת שאול למחילה: "וַיֹּסֵב שְׂמוּאֵל לִלְכַת וַיַּחֲזֶק בְּכָנָף מְעִילוֹ וַיִּקְרַע. וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׂמוּאֵל קְרַע ה' אֶת מַמְלַכְוֹת יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָךְ הַיּוֹם" (שמ"א טו:כז-כח). יש ויכוח בין הפרשנים מי קרע את מעילו של מי. אבל אם מדובר בכך ששמואל קרע את כנף מעילו של שאול, אז הנה לנו סיפור הזה למה שנמצא בממצאים הארכיאולוגיים על חשיבות

* הרב ד"ר רפאל שוח"ט מרצה למחשבת ישראל בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר אילן.

1 ראו יעקב מילגרומ, On Hems and Tassels, Rank Authority and Holiness were Expressed in Antiquity by Fringes on Garments, Biblical Archaeological Review, IX, 3 (1983), p. 61.

2 שם. וראו: Wolfram Von Soden, Accadisches Handwörterbuch (Weisbaden 1965-81), S.V. Sissiktu, 4a p. 1051.

3 שם. וראו: Ferris J. Stevens, "The Ancient Significance of Sisit", Journal of Biblical Literature 50 (1931), pp. 4-63.

4 מילגרומ, שם, עמ' 62.

5 מילגרומ שם.

מעצמה דבר כי היא מקבלת שפעה מכל ששת הספירות העליונות ממנה.

עתה אפשר לפרש את שני המדרשים. "תכלת דומה לים"; למה הכוונה, הרי אין צבע למים? אבל התכלת דומה לאבן הבדולח (פריזמה) העשויה מזכוכית,¹¹ וכאשר קרני השמש עוברות דרכה היא מוציאה גוון כחלחל. כך הים אין לו גוון, אבל קרני השמש העוברות דרכו מקנות לו גוון כחלחל. וכן הרקיע – אין לו גוון, אבל כאשר קרני השמש עוברות דרך האטמוספירה הן נשברות ונותנות לרקיע גוון כחלחל. גם לכיסא הכבוד, רמז למלכות ולשכינה, אין לו גוון, כלומר שפע מצד עצמו, אלא שהוא מקבל מלמעלה את שפעו.

גם המדרש של ילקוט שמעוני סובל פירוש זה: לעשבים למעשה אין גוון עצמי, אבל הם מכילים בתוכם קלורופלסט שבו כולורופיל המקנה להם גוון ירוק. גם הקשת אין לה גוון כי היא כמו הפריזמה, הנראית מתוך שברי הקרניים של האור בגשם. כך התכלת, הרומזת למלכות שמים, מזכירה לנו כי המלכות והכבוד האמיתיים אינם באים מבני האדם, אלא מתוך ערך עצמי. כדברי שמעון בן זומא: "איזהו מכובד? המכבד את הבריות. שנאמר: 'כִּי מְכַבְּדֵי אֶכְבְּד' (שמ"א ב:ל)."¹²

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כלום. ראה לדוגמה, עץ חיים, ירושלים תר"ע, שער מב פרק יג, צב ע"ד.
11 וראו ירושלמי ברכות, פרק ראשון, י ע"א: "וכסא הכבוד דומה לספיר", אולי "לבנת הספיר" (שמ' כד:י).
12 אבות ד, א.

כאשר אתם רואים את פתיל התכלת זה מציין שאתם בני אצולה וחביבים בעיני הא-ל, הרואה בטובתכם, על כן זכרו לקיים את מצוותיו.

חז"ל הביאו כמה דרשות הקשורות לתכלת, הצריכות ביאור:

דתינא: היה רבי מאיר אומר: מפני מה נשתנה תכלת מכל צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד.⁶

הסבר זה של רבי מאיר אינו ברור. אולי תכלת דומה לים בגלל הגוון הכחול שבו, ודומה במיוחד לים התיכון שצבעו מעין טורקיז. גם על הרקיע אפשר לומר שהוא נראה בגוון כחלחל, אבל איזה גוון יש לכיסא הכבוד? בילקוט שמעוני מופיע מדרש מורכב יותר:

חזקיה אמר, ואית דאמרי לה בשם רבי מאיר: תכלת דומה לעשבים, עשבים דומים לאילנות, אילנות לרקיע, רקיע לנוגה, נוגה לקשת, וקשת לדמות.⁷

ראיתי מי שפירש, שהצבע משתנה מגוון לגוון בתהליך עשיית הארגמן, עד שהוא מגיע לגוונו הסופי.⁸ אלא שלדעתי הפירוש הוא אחר. המקובלים טענו כי התכלת רומז למידת המלכות. ואכן טיעון זה תואם את התפיסה העתיקה על הקשר שבין תכלת למלכות כפי שציינו. כדברי הרמ"ק:

ציצית היא השכינה (ספירת המלכות) ובמציאותה התחתון המתקרב אל הים (רמז לשכינה, וספירת המלכות) ולכן היא תכלת, שהתכלת במלכות הוא בחינתה התחתון בסוד הים אשר תחתיה המצולות (כלומר הקליפות) בסוד הדין שבה. ולכן אמרו: תכלת דומה לים.⁹

התכלת דומה למידת המלכות שעליה כתוב בזוהר: "לית לה מגרמה כלום"¹⁰ כלומר, אין לה

6 סוטה יז ע"א ומנחות מג ע"א.

7 תהלים רמז תתמא.

8 <http://etzion.gush.net/vbm/archive/yomyom/dafyomyomi/2011-04-21.php>

9 ר' משה קורדובירו, פרדס רימונים, ירושלים תשכ"ב, שער ערכי הכינויים, ציצית, לז ע"א. וראו שם, ערך תכלת: "תכלת היא המלכות במציאותה התחתון בסוד המתקרב אל מצולות ים שהם הקליפות התחתונים. ולכן אמרו חז"ל תכלת דומה לים".

10 זוהר ח"א קפא ע"א. הזוהר אומר את הדברים בקשר ללבנה שמקבלת מאור מהשמש ואין לה מעצמה כלום ועל סמך זה פירשו המקובלים את הלבנה כמשל לשכינה ולמידת המלכות שאין לה מגרמה